

СТАНОВИЩЕ

От проф. д.и.н. Димчо Дончев Чешмеджиев
 За конкурс за академичната длъжност „професор“,
 Държавен вестник, бр. 96, от 11.11.2025 г.,
 по област на висше образование 2. Хуманитарни науки.
 Професионално направление 2.4 Религия и теология
 (Патрология и догматическо богословие),
 катедра „Теология“, Философско-исторически факултет,
 Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Единствен кандидат за конкурса за професор е доц. д-р Стоян Илиев Чиликов. За целта той е представил освен т. нар. хабилитационен труд, също така и монографията представена за защита на научната степен “доктор на науките”. Към тях са добавени и четири статии и доклади, публикувани в реферирани и индексирани научни издания, част от които в чужбина. Към тях се добавят и тринадесет статии публикувани в нереперирани издания с научно рецензиране или рецензирани научни сборници.

Статиите са насочени в няколко основни направления, в които се научната дейност на кандидата. На първо място относно аскетичната традиция в християнството, от св. Антоний до някои съвременни представители, като Порфирий Кавсокалит. Проследяват се възгледите на видни апологети на тази традиция (Йоан Касиан Римлянин, Доротея Газки). Няколко статии са посветени на педагогическите възгледи на велики християнски богослови, като се започне от Йоан Златоуст, чийто идеи за християнско възпитание са сравнени със споменатия Порфирий Кавсокалит. В специална статия са проследени и педагогическите възгледи на видни представители на българската богословска мисъл от по-ново време - митр. Методий Старозагорски (Кусев) и митр. Борис Неврокопски (Разумов). Отделно изследване е посветено на педагогическите идеи на митрополит Климент Търновски (Васил Друмев), изявен църковен деятел, възрожденски книжовник и писател, много дискутиран политик след Освобождението, чиято църковно-педагогическа дейност обикновено остава на заден план.

В друга статия, на базата на библейски, светоотечески и химнографски материал се изследва отношението между догмат и етос в живота на Църквата и на тази база на колизията между либерализъм и фундаментализъм в съвременното и развитие. Изследвана е сотирологията в поезията на един съвременен църковен поет - Серафим Алексиев. В специална статия са проследени характера и методите на богословието на св. Отци, поставено в исторически контекст. Изследването на светоотеческата традиция е продължено и в изследване посветено на темата за спасението на човека и неговото освещение в творчеството на знаменития византийски химнограф Йоан Дамаскин.

Две статии са посветени на различни въпроси около родоначалника на Българското възраждане, преп. Паисий Хилендарски. В първата от тях на базата на анализ на службата и житието му се формулират някои изводи относно национализма в църквата. Житието е написано от известния български богослов епископ Партений Левкийски, автор и на

синодалното издание “Житие на светиите”. Службата е създадена от съвременния български църковен псалт и химнограф Аргир Малчев. Авторът сравнява двата текста и намира, че в житието е превъзмогнат национализмът, който на места в службата е силно изразен. По отношение на житието доц. Чиликов обяснява, че заради богослужението на гръцки език, българския народ не може да достигне до истините на вярата. Разбира се, част от обезличаването на българите не е само заради “вековното турско робство” само по себе си, а заради съществуващата в Османската империя т. нар. миллет система, която разделя хората не на етнически принцип, а на конфесионален. В нея българите са “рум миллет”, както всички останали православни. Паисий Хилендарски поставя в основата на своята история буржоазния принцип на етническо разделение и това няма как да се избегне, независимо дали ще бъде наречено национализъм или патриотизъм. Ако епископ Партений Левкийски по някакъв начин не е отразил това в житието, то той просто го е премълчал. Докато авторът на службата Аргир Малчев, не е заобиколил този резултат от написването на най-популярната българска възрожденска история, а дори го е подчертал. В такъв смисъл изводът на доц. Чиликов, направен относно службата, че в нея национализмът е основна тема е напълно верен. Той се опитва да го обясни, без да обвинява Паисий Хилендарски в етнофилетизъм, като открие апостолските моменти в самата служба (“Служба на преподобния и богоносен наш отец Паисий Хилендарски **равноапостолени и просветител Български**”). Разбира се, както вече споделих по-горе, вяра и народност по време на “турското робство” се препокриват дотолкова, доколкото идеята за народността по това време е конфесионална.

Подлежи на доказване твърдението на Чиликов, че в резултат на разпространението на “История славянобългарска” са просияли атонските новомъченици от XVIII и XIX в. Техните култове са добре изследвани, както и връзката им с някои манастири на Света гора (напр. у К. Нихоритис, и някои мои статии в Православная энциклопедия), и такава постановка иска допълнителна обосновка. В тази работа се припомня и въпросът за смъртта и погребението на отец Паисий, въпрос, който в последно време отново е обект на засилен интерес. Въпреки новите мнения, С. Чиликов е прав, че основна си остава хипотезата за смъртта му в метоха (не скита!) на Хилендар в Амбелино (в дн. Асеновград), макар и не по предание, а според някои хилендарски свидетелства, открити и публикувани от американския учен Предраг Матеич, дългогодишен директор на “Хилендарската стая” в университета на Кълъмбъс, Охайо.

В друга статия се изследва съборността на църквата на базата на сравнение на някои ранновизантийски химнографски текстове с такива от службата на Паисий Хилендарски и още по-късната служба на един съвременен светец като Серафим Соболев. Особено внимание се обръща отново на творчеството на Аргир Малчев, автор на службата на Паисий Хилендарски. В него авторът е открил “нюанси на български църковен национализъм”, с което тя ярко контрастира с византийските богослужебни последования, които се подчертава съборният характер на църквата. Разбира се, това, че Паисий Хилендарски е наречен “българска звезда” не може да бъде разглеждано като “етнофилетизъм”. Във византийските текстове такива етнически определения се избягват, доколкото бидейки империя, Византия е полиетническа и там няма как да се набляга именно на етническия произход на някой светец. Особено с универсалистките

претенции на Константинополската патриаршия, които продължават и след унищожаването на империята. Освен това, по-голямата част от византийската агиография и химнография е писана на гръцки език, а етнически характеристики като “грък, гръцки” или “елин, елински” в такива текстове са малко вероятни, доколкото тези определения са или презрителни (първите) или синоним на езически (вторите). Макар, че при един систематичен подход на базата на по-широк материал, а не само на отделни примери, могат да се намерят и изключения, особено в по-ново време. В това отношение за Аргир Малчев е имало особено много примери от средновековната българска литература (без да знам доколко ги е познавал), където етническите определения се появяват още в нейната зора, и стават масови в началото на XIII в., и след това продължават. Не знам доколко примерите със службата на Серафим Саровски са адекватни, предвид обстоятелствата на неговата канонизация като време и място. Може би трябва да бъдат привлечени и текстовете на други подобни съвременни руски светци, просияли в последно време в голям брой? Очевидно е обаче, че въпросът е много интересен и заслужава подробно и систематично проучване, доколкото в изследванията на гражданските учени се разглежда също доста едностранчиво.

Бих искал да обърна внимание и на изследването на някои нови църковни деноминации в нашето съвремие, малко познати като т. нар. Тракийска църква, определена като секта. Първоначално си помислих, че тя може да бъде определена като еретическа, но все пак ересите се основават на същите свещени текстове, които се тълкуват по различен от православието начин. Тук става въпрос за текстове измислени от самите основатели, с претенции за “древност” и “автентичност”, както и съответни “исторически” хипотези. Те са свързани най-често с любимите на подобни хора траки и тяхното място в развитието на древните цивилизации, вкл. Египетската. Особено забележите в случая е “окритиването” на Библия бесика, очевидно принос в развитието на науката, достоен за Нобелова награда. Според някои мнения на подобни “откриватели” не трябва да се обръща внимание, за да не се популяризират, но аз смятам, че доц. Чиликов съвсем правилно се е спрял на тази “църква” и точно е определил нейната същност. Прави впечатление, че при този анализ той не се поддава на емоции (а би могъл!), а излага основните идеи на Стефан Гай и брат му анализично, и показва аргументирано тяхната несъстоятелност от богословска гледна точка. Напълно прав е и когато приема, че подобни течения трябва да се анализират и от гледна точка на причините, които ги пораждат, така, както е постъпил един велик български духовник и писател от X в., а именно Презвитер Козма!

По-нататък е представено е и изследване за секуларизационните процеси в съвременната църква, на базата на анализ на съвременния богословски дискурс, който все повече се насочва според автора към рационалистични форми на мислене, наречени от него схоластични. Особено актуална в днешно време е статията посветена на войната от богословска гледна точка, на базата на библейски, светоотечески и съвременни богословски текстове.

Специално изследване е посветено на един от вечните богословски проблеми - за почитанието на християнската икона и евхаристията, както и ролята и в християнската есхатология.

В статията посветена на страданието и греха в Константинополския евхологий по препис от XI в., той е сравнен с някои съвременни требници, и специално със заклинателните молитви в тях. На подробен анализ е подложена молитвата “Против различни болести”. В пряка връзка със свещенническата дейност на кандидата е статията посветена на Пасхалния канон и канона на Велика събота, в която се изследва тяхната сотириологичност. В нея се анализират основните догматични теми в двата канона и се правят изводи относно разбирането за спасението на православните християни.

Към тези изследвания трябва да добавим и три университетски учебника по богословие, използвани и в духовните училища. Първият е озаглавен “Православна вяра и живот” и може да бъде използван както като съвременен катехизис, така и по дисциплините догматическо богословие и еклесиология. Вторият, написан в съавторство, е по догматика, и е предназначен за съпътстващо обучение на учениците от 11 клас в семинариите. Трети учебник също е по догматика, но вече за 12 клас на семинариите, като съпътстващо обучение. Към тези учебници се добавя и едно съчинение върху молитвата “Отче наш” в електронен вариант, което също е предназначено за по-широка употреба.

Основният монографичен труд, с който кандидатът участва в конкурса за професор, наречен тук хабилитационен, е със заглавие: „Евхаристия и аскеза в традицията на Църквата. София: изд. Омофор, 2025.

В него на първо място се разглежда синтезът на евхаристията и подвига, като една от най-важните теми в земния живот на Христос. Основната теза е изградена върху няколко основни богословски понятия, изследвани в корелация - догмат и етос, благодат и свобода, същност и енергия, спасение и обожение. В техния контекст се разглежда проблемът за взаимоотношението на евхаристия и аскеза. Свещените текстове - Светото писание, произведенията на Светите отци на църквата, литургичната химнография, четени херменевтично, изхождат от правилото, че догматът не може да бъде отделена от етоса, благодатта от свободата и същността от енергията. По такъв начин аскезата и евхаристията се разглеждат като взаимопроникващи реалности, наречено тук перихорезис (този термин се използва в богословието обикновено за определяне взаимоотношението на двете природи на Христос). Доц. дбн С. Чиликов съвсем правилно твърди, че синтезът на евхаристията и подвига е немислим без синтеза на догмат и етос. Затова в началото е разгледано значението на отношението между тях.

Първата глава представя „двете еклесиологии“ - евхаристийната и терапевтичната, често противопоставяни, с техните аргументи и представители. Втората глава продължава проучването на темите за образа и подобие Божие, свобода и благодат, тайнствата на църквата. Основно внимание се отделя на богословските спорове през IV в. относно благодат и свобода, който е подготвящ за друг известен дебат - за

образ и подобие чрез подвига и тайнствата. Евхаристията, както добре е показал авторът, не е само едно от тайнствата, а е център на църковния живот, който осмисля всички останали тайнства. Заедно с подвига, продължава той, евхаристията оформя човека като подобие Божие. В този смисъл свободата определя личния избор по пътя към уподобяването на Бога. Логично, третата глава продължава с проблема за спасението чрез тайнствата и подвига, в светлината на паламитското учение за същността и енергията на Бога. Както е добре известно, Григорий Палама е основният православен богослов, който развива тази идея, във връзка със варламитските спорове. Евхаристията е показана като причастност към богочовечеството на Христос. Еремитският начин на живот е разгледан като приближаване до богочовека Христос, в човешкия му облик. В този контекст са показани евентуалните противоречия между евхаристийния и аскетичният християнски живот и последиците от тях за еклезиологичния живот. Тези противоречия са разгледани в тяхната диалектична динамика, което само по себе си е много интересно. Важно е също, че доц. Чиликов търси връзка с евхаристийната практика, вкл. съвременната, и така дава обяснение на някои въпроси свързани с подготовката и приемането на св. Дарове.

Накрая да подчертая, че основен проблем при такива трудове е да не се внесат конфесионални елементи в едно академично изследване. Самият автор подчертава това (с. 34). Веднага трябва да кажа, че той се е справил успешно с този проблем, в рамките на възможното. Въпреки, че на места очевидно това е нямало как да стане (вж. напр. С. 19). На базата на моите академични компетенции преценявам, че доц. д-р Стоян Илиев Чиликов, с представената научна продукция има всички качества да получи претендираното научно звание “професор” в Пловдивския университет “Паисий Хилендарски”! Ще гласувам убедено за това и призовавам почитаемото научно жури също да подкрепи моето решение!

Предвид написаното дотук, убедено препоръчам на Научното жури да изготви доклад предложение до Факултетния съвет на Философско-историческия факултет за избор на прот. доц. д-р Стоян Илиев Чиликов на академичната длъжност „професор“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ по област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.4 Религия и теология (Патрология и догматическо богословие).

Пловдив

проф. д-р Димо Чешмеджиев

10.02.2026

Кирило-Методиевски научен център

Св. Харалампий

Българска академия на науките